

Yeterli Konut Hakkının Hayata Geçirilmesiyle İlgili Rehber İlkeler

İnsan Hakları Konseyi

Kırk dördüncü oturum

24 Şubat-20 Mart 2020

Gündem maddesi 3

**Tüm insan haklarının, gelişim hakkı dahil
sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel
hakların geliştirilmesi ve korunması**

**DERİN
YOKSULLUK
AĞI**

Açık Alan Derneği'nin girişimidir

Genel Kurul

Dağıtım: Genel
26 Aralık 2019

Özgün dil: İngilizce

İnsan Hakları Konseyi Kırk dördüncü oturum

24 Şubat–20 Mart 2020

Gündem maddesi 3

Tüm insan haklarının, gelişim hakkı dahil sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesi ve korunması

Yeterli Konut Hakkının Hayata Geçirilmesiyle ilgili Rehber İlkeler

Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli konut ve bu bağlamda ayrımcılık gözetilmemesiyle ilgili Özel Raportör raporu

Bu resmi olmayan çeviri Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile yapılmıştır. Bu çevirinin içeriğinden yalnızca Derin Yoksulluk Ağı sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Genel Kurul

Dağıtım: Genel
26 Aralık 2019

Özgün dil: İngilizce

İnsan Hakları Konseyi

Kırk dördüncü oturum

24 Şubat–20 Mart 2020

Gündem maddesi 3

Tüm insan haklarının, gelişim hakkı dahil sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesi ve korunması

Yeterli Konut Hakkının Hayata Geçirilmesiyle ilgili Rehber İlkeler

Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli konut ve bu bağlamda ayrımcılık gözetilmemesiyle ilgili Özel Raportör raporu

Özet

Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli konut imkanları ve bu bağlamda ayrımcılığa maruz kalmama hakkına dair bu raporu Özel Raportör Leilani Farha, İnsan Hakları Konseyi kararları 15/8 ve 34/9 uyarınca sunmaktadır. Rapor, ortaya çıkan sorunlara karşın haklara dayalı etkili yanıtlar verilmesi için en başta neler gerektiğine odaklanarak yeterli konut hakkının hayata geçirilmesine ilişkin rehber ilkeleri içermektedir.

Konut alanında bugünkü küresel kriz daha önceliklere benzememektedir. Bugünkü kriz, giderek artan sosyoekonomik eşitsizliklerle, konut sektörünün ve arsaların büyük ölçekte finansallaşmasıyla ve konutu bir meta olarak gören sürdürülemez konut sistemleriyle bağlantılıdır. Özel raportörün deneyimlerine göre Devletler, insan hakları yükümlülüklerinin konut bağlamında ne anlama geldiğinin ve daha önemlisi bu yükümlülüklerin krize yanıt için nasıl somut eylemlere dönüştürülebileceğinin her zaman farkında değildir.

Rehber ilkeler Devletlere önemli alanlarda bir dizi uygulama önlemi sunmaktadır. Bu önemli alanların arasında evsizlik ve konuta maddi güç yetirememe, göç, tahliyeler, iklim değişikliği, kayıt dışı yerleşimlerde iyileştirmeler, eşitsizlik ve bu alandaki ticari faaliyetlerin düzene bağlanması yer almaktadır. Uygulama önlemlerinin hepsi, temel bir insan hakkı olarak konutun yeniden kazanılmasının ivedi bir gündem olması gerçeğinden hareketle geliştirilmiştir. Rehber ilkelerin hayata geçirilmesi, Devletlerin konut sorununa yaklaşımlarını önemli ölçüde değiştirecek ve konutun herkes için bir insan hakkı olarak güvence altına alınabileceği yeni bir zemin yaratacaktır.

GE.19-22537(E)

* 1 9 2 2 5 3 7 *

Please recycle

İçindekiler

	<i>Sayfa</i>
I. Giriş	3
II. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesine ilişkin rehber ilkeler	4
Rehber İlke No. 1. İnsanlık onuru ve yaşam hakkıyla bağlantılı temel bir insan hakkı olarak konut hakkının güvence altına alınması	4
Rehber İlke No. 2. Yeterli konut hakkının makullük standardına göre kademeli olarak hayata geçmesini sağlamak üzere ivedi adımların atılması	5
Rehber İlke No. 3. Konut politikalarının ve kararlarının hazırlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde anlamlı katılımın sağlanması	6
Rehber İlke No. 4. Konut hakkının gerçekleşmesine yönelik kapsamlı stratejiler uygulanması	7
Rehber İlke No. 5. Evsizliğin mümkün olan en kısa sürede sonlandırılması ve evsiz kişilerin suçlu görülmesinin durdurulması	7
Rehber İlke No. 6. Zorla konut tahliyelerinin yasaklanması ve mümkün olduğu hallerde tahliyelerin önlenmesi	9
Rehber İlke No. 7. İnsan haklarına dayalı bir yaklaşım aracılığıyla kayıt dışı yerleşimlerde iyileştirmeler yapılması	10
Rehber İlke No. 8. Ayrımcılığın ele alınması ve eşitliğin sağlanması	11
Rehber İlke No. 9. Konut ve toprakta toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması	13
Rehber İlke No. 10. Göçmenler ve kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş kişiler için yeterli konut hakkı sağlanması	14
Rehber İlke No. 11. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesi açısından yerel ve bölgesel yönetimlerde kapasite geliştirilmesi ve hesap verebilirliğin sağlanması	16
Rehber İlke No. 12. Ticari faaliyetlerin Devlet yükümlülüklerine uygun biçimde düzenlenmesinin sağlanması ve konutun finansallaşması konusunun ele alınması	17
Rehber İlke No. 13. Konut hakkının iklim değişikliği konusuna bilgi girdisi sağlaması ve iklim krizinin konut hakkı üzerindeki etkilerinin ele alınması	19
Rehber İlke No. 14. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesini sağlamak için uluslararası iş birliğine gidilmesi	20
Rehber İlke No. 15. Etkili izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturulması	21
Rehber İlke No. 16. Konut hakkının tüm yönlerinde adalete erişimin sağlanması	22

I. Giriş

1. Bu rapor, yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli konut imkanları ve bu bağlamda ayrımcılığa maruz kalmama hakkı çerçevesinde Özel Raportör Leilani Farha tarafından hazırlanan nihai rapordur. Özel Raportör, görev süresi içindeki deneyimlerinden hareketle ve konut sorununun küresel ölçekteki durumuna yanıt olarak yeterli konut hakkının hayata geçirilmesine ilişkin rehber ilkeleri sunmaktadır.¹
2. Tüm dünyada 1,8 milyarı aşkın insan yeterli konut imkanından yoksundur ve kayıt dışı yerleşimlerde yaşayan insan sayısı 1 milyarı aşmıştır.² Tahminlere göre her gün 15 milyon kişi yaşadıkları evlerden zorla çıkarılmaktadır ve yaklaşık 150 milyon kişi de evsizdir.³
3. Özel sektördeki konut üreticileri ve yatırımcılar konut sistemlerini daha önce görülmemiş biçimde egemenlikleri altına almakta, çoğu kez konutu spekülasyon konusu bir meta olarak görerek onu sosyal işlevinden ayırmaktadır. Kayıt dışı yerleşimlerin bulunduğu araziler ve makul maliyetler üzerinden konut imkanları, sermayelerini yatırıp büyütebilecekleri düşük değerli varlıklar arayan özel sermaye şirketlerinin ve emeklilik fonlarının başlıca hedefleri haline gelmiş, bu da konut yapılabilecek arazileri giderek daha pahalı hale getirmiştir.
4. Günümüzdeki küresel konut krizi kendi türünde meydana gelmiş daha önceki krizlere benzememektedir. Bugünkü krizin nedeni kaynaklardaki bir azalma ya da ekonomik alanda bir gerileme değil tersine ekonomik büyüme, genişleme ve artan eşitsizliklerdir. Konut; artan sosyoekonomik eşitsizliklerin başlıca itici gücü olmuş, konut sahibi olanları daha zengin yaparken olmayanları daha derin borca ve yoksulluğa itmiştir.
5. Bu durum konut hakkının sağlanması açısından özel birtakım güçlükler yaratmıştır. Sürdürülemez bir ekonomik gelişme modelinin çevresinden dolaşarak konunun odağından uzaklaşmak işe yaramayacaktır. Konut hakkı; konutun nasıl algılandığını, değer verildiğini, üretildiğini ve düzene bağlandığını değiştirecek bir tarzda hayata geçirilmelidir.
6. Değişimin mümkün olduğuna inanmak için nedenler vardır. Hem sivil toplum hem de hükümetler, konut krizinin bir insan hakları krizi olduğunu ve insan hakları çıkışlı bir yanıt gerektirdiğini giderek daha fazla anlamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerindeki mahalleler ve topluluklar zarar verici imar faaliyetlerine, “turistleştirilmeye” ve spekülasyona karşı örgütlenmekte ve yeterli konut haklarının kabulünde daha çok sayıda yerel yönetimin desteğini kazanmaktadır.
7. Ne var ki, konut hakkının kapsamlı ve etkili biçimde ve daha önce rastlanmamış bu güçlükleri karşılayacak şekilde hayata geçirilmesinin ne anlama geldiği konusunda hükümet ve sivil toplumda nezdinde netlik sağlanmamıştır.
8. Neyse ki, uluslararası insan hakları hukukunda devletlerin ve hak sahiplerinin yararlanabilecekleri belirlenmiş bir çerçeve vardır. Yeterli konut hakkının içeriği, uluslararası insan hakları sistemi çerçevesinde pek çok yoruma ve yargı kararına konu olmuştur. Böylelikle insan hakları savunuculuğunun küresel

¹ Özel Raportör, Stefania Errico, Sam Freeman ve Julieta Perucca başta olmak üzere bu raporun ve diğer raporların hazırlanmasına yardımcı olan tüm araştırmacılara ve öğrencilere teşekkür eder. Bu raporun hazırlanması sırasında ve görev süresi boyunca gösterdiği yoğun çalışma dolayısıyla Bruce Porter’a özel teşekkür borçluyuz. Ayrıca, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) Özel Prosedürler Dairesi personeline, göreve verdikleri destek dolayısıyla özellikle Juana Sotomayor, Gunnar Theissen, Madoka Saji, Jon Izagirre ve Natacha Foucard’a da içten teşekkürler.

² Bakınız, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/goal-11>.

³ Bakınız, <https://fe.witness.org> ve <https://yaleglobal.yale.edu/content/cities-grow-so-do-numbers-%20homeless>.

ölçekteki odak noktası haline gelmiştir.⁴

9. Aşağıda yer alan rehber ilkeler, bu yargı kararlarından ortaya çıkan normatif standartlarla birlikte Özel Raportörün tavsiyelerini ve deneyimlerini esas almaktadır. Rehber ilkeler, görev süresi boyunca Devletler ve diğer paydaşlarla gerçekleştirilen istişareler sonucunda hazırlanmıştır.⁵ Konut hakkıyla ilgili olarak Devletin tüm yükümlülüklerini kapsama iddiasında değildir. Bunun yerine, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde irdelenmiş şekliyle konut hakkının etkili biçimde hayata geçirilmesi açısından gerekli ana unsurlar anlatılmaktadır.

II. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesine ilişkin rehber ilkeler

Önsöz

10. Rehber İlkeler, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde birinci derecede sorumlular olarak Devletlerin yükümlülüklerine odaklanmaktadır. “Devlet” terimi; tüm kamu yetkililerini, yasama, yargı ve yarı yargısal organlar dahil olmak üzere yerel düzeyden ulusal düzeye kadar yönetimin tüm dallarını kapsamak üzere kullanılmaktadır. “Devletlerin yükümlülükleri”, konut hakkının hayata geçmesinde önemli rolleri olan; iş çevreleriyle, finansal kurumlarla, yatırımcılarla ve diğer özel aktörlerle ilişkileri ve bu ilişkilerin tüm yönleri olarak anlaşılmalıdır. Bu Rehber İlkelerde geçen “konut hakkı”, uluslararası insan hakları hukukunca güvence altına alınan “yeterli konut hakkına” ilişkindir.

11. Buradaki Rehber İlkeler, uluslararası insan hakları ya da insani hukuk kapsamında tanınmış hakları sınırlayıcı, değiştirici ya da başka şekillerde boşa düşürücü şekilde yorumlanamayacağı gibi; uygun olduğu hallerde Birleşmiş Milletler insan hakları anlaşmaları izleme organlarının ve özel prosedürlerin yer değiştirme, tahliye, kullanım güvencesi, halkın katılımı, iş hayatı ve insan hakları konularına ilişkin kararları ve yorumlarıyla birlikte okunmalıdır. İlkelerin kendisi de karşılıklı ilişkileri ve bağımlılıkları bütünlüğünde değerlendirilmelidir.

Rehber İlke No. 1. İnsanlık onuru ve yaşam hakkıyla bağlantılı temel bir insan hakkı olarak konut hakkının güvence altına alınması

12. İnsanın saygınlığı; eşitlik, içerilme, iyi olma hali, kişi güvenliği ve kamusal katılım gibi temel insan hakları değerlerinin ayrılmaz bir parçası olduğundan yeterli konut hakkı temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir.

13. Evsizlik ve yetersiz konut imkanları yüzünden her yıl milyonlarca kişi hayatını kaybetmekte, daha çoğu ise zarar görmektedir. Bu insan hakları ihlalleri; özellikle konut ve yaşam hakkı, sağlık, fiziksel bütünlük, mahremiyet, su ve sanitasyon hakları gibi diğer haklar; hükümetler, insan hakları kuruluşları ve adalet sistemleri tarafından nadiren ele alınmaktadır.⁶

14. Devletler konut hakkını çoğu kez yalnızca konut programlarının sahiplenilmesinden ibaret, insan hakları değerlerinden ve zorunluluklarından

⁴ Bakınız, örneğin yeterli konut hakkıyla ilgili Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi genel görüşü No. 4 (1991) ve zorla tahliyeler konusunda genel görüş No. 7. Ayrıca bakınız, imar temelli tahliyeler ve yer değişimleriyle ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar (A/HRC/4/18, ek I), kent yoksulları için tasarruf hakkıyla ilgili yönlendirici ilkeler (A/HRC/25/54) ve Komite'nin *D g p " F l c / k c " x g " (DQ:12/61/D/5/2015)cv0 " u r c p { c " K O F O I O " xEOC:12/55/D/2/2014* da'valarına ilişkin görüşleri.

⁵ Ek olarak, rehber ilkelerin daha önceki taslağı üzerine görüşmeler Devlet, sivil toplum ve yerel yönetim temsilcileriyle birlikte Cenevre, Kampala ve Durban'da gerçekleştirilmiştir. Alınan yazılı görüşlere şu adresten ulaşılabilir:

www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/GuidelinesImplementation.aspx.

⁶ A/71/310, para. 31.

soyutlanmış, anlamlı bir hesap verebilirliğin ve adalete erişimin söz konusu olmadığı bir konu şeklinde yanlış anlamaktadır.⁷

15. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından netliğe kavuşturulduğu gibi, yeterli konut hakkı dar biçimde yorumlanmamalı ve yalnızca fiziksel bir sığınak ya da bir meta olarak algılanmamalıdır. Bunun yerine konut hakkı, insanın doğuştan gelen onuruyla bağlantılı olarak anlaşılmalıdır.

16. Uygulama önlemleri:

(a) Yargı mekanizmalarıyla birlikte devletler, uygulanabilir anayasal ve yasal hükümlerle ya da örneğin yaşam hakkı gibi birbirine bağımlı haklara ilişkin yorumlarla yeterli konut hakkının temel bir insan hakkı olarak tanınmasını ve hayata geçirilmesini sağlamalıdır. Bu konu politika ve programların tasarımına, aynı zamanda da avukatların ve yargıçların eğitimine dahil edilmelidir;⁸

(b) Konut hakkı bir evde huzur, güvenlik ve saygınlık içinde yaşama hakkı olarak tanımlanmalıdır; bu hak evi kullanma güvencesini, hizmetlerin varlığını, maddi açıdan karşılanabilir olmayı, yaşam için uygunluğu, uygun konumu ve kültürel yeterliliği de içerir;⁹

(c) Mahkemeler, yargısal değerlendirmelerinde iç hukukun konut hakkıyla bağdaşır yorumlarını benimsemeli ve hükümetler de davalardaki savunmalar dahil olmak üzere bu tür yorumları destekleyip yaygınlaştırmalıdır;¹⁰

(d) Konut hakkı; yaşam hakkı, kişi güvenliği ve eşitlik dahil diğer haklarla ayrılmaz ve karşılıklı bağımlı bir hak olarak tanınıp kabul edilmeli ve bu haklar mümkün olduğu ölçüde konut hakkının eksiksiz olarak korunmasını kolaylaştıracak şekilde yorumlanmalıdır.¹¹

Rehber İlke No. 2. Yeterli konut hakkının makullük standardına göre kademeli olarak hayata geçmesini sağlamak üzere ivedi adımların atılması

17. Zorla tahliye gibi konut hakkı ihlallerine çoğu kez doğrudan devlet yol açsa bile, en ağır ihlallerin çoğu, devletlerin çok sayıda kişinin yaşamak zorunda bırakıldıkları kabul edilemez konut koşullarına çare bulacak pozitif önlemleri almadaki başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır.

18. Devletlerin, özellikle yasal önlemlerin alınması dahil olmak üzere, yeterli konut hakkının kademe kademe, ama sonuçta tam olarak hayata geçmesini sağlamak üzere ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak gerekli adımları atma yükümlülükleri vardır.¹² Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi İhtiyari Protokolü, bu yükümlülüğün yerine getirilmesinin, atılan adımların ne ölçüde makul olduklarından hareketle değerlendirilmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur.¹³

19. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler iç hukukun getirdiği bir yükümlülük olarak konut hakkının kademeli biçimde hayata geçirilmesi gerekliliğini kabul etmeli, bu konuda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından geliştirilen uygunluk standardına başvurmalıdır. Bu standart, devletlerin, konut hakkını herkes için,

⁷ A/69/274, para.18 ve A/71/310, para. 5.

⁸ A/71/310, para. 73.

⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 4, para. 8.

¹⁰ Ibid., Sözleşme'nin ülkelerde uygulanmasıyla ilgili genel görüş No. 9 (1998), paragraflar14–15; E/C.12/1993/5, paragraflar21–24.

¹¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 9, para. 15.

¹² Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Madde2 (1).

¹³ Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü, Madde 8.4. Ayrıca bakınız, *Ben Djazia ve Bellili v. u r ç par. 15.1.*

mümkün olduğu kadar hızlı ve etkin biçimde hayata geçirmesini öngörmektedir;¹⁴

(b) Önlemler iyi düşünülmüş ve somut olmalı, konut hakkının makul bir zaman içinde gerçekleşmesini hedeflemelidir. Devletler, bu alana yeterli kaynak ayırmalı, elverişsiz konut koşullarında yaşayan dezavantajlı ve marjinal konumdaki kişilerin ya da grupların ihtiyaçlarına öncelik tanımalı ve karar alma süreçlerinde saydamlığı ve katılımı sağlamalıdır;¹⁵

(c) Alınan önlemler makul, gündemdeki çıkarlar ve hak sahiplerinin koşulları itibarıyla orantılı olmalıdır;¹⁶

(d) Devletler, ilgili kişinin ya da grubun haklarını gözetme açısından eldeki kaynakların azamisini ve uygun tüm araçları kullandıklarını gösterebilmelidir;

(e) Devletler, mahkemeler dahil olmak üzere ilgili tüm yetkililerin ve karar vericilerin makullük standardına aşına olmalarını, bunu konut hakkı açısından kamu kurumlarını hesap verebilir duruma getirecek şekilde hayata geçirmelerini sağlamalıdır.

Rehber İlke No. 3. Konut politikalarının ve kararlarının hazırlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde anlamlı katılımın sağlanması

20. Anlamlı ve etkili katılım hakkı konut hakkının temel ögesi olup insanlık onuru, insanın kendi tercihi doğrultusunda hareketi, özerkliği ve kendi geleceğini belirlemesi açısından kritik önemdedir.

21. Konut ya da bununla bağlantılı sosyal yardımlara ihtiyacı olanlara hayır işlerinden yararlananlar olarak değil, hak sahipleri ve onurlu bir yaşam için destek talep eden kişiler olarak bakılmalıdır. Bu kişilerin, kendilerini etkileyen programlara ve politikalara aktif, özgürce ve anlamlı şekillerde katılma hakları vardır.¹⁷

22. Ne var ki, konut programları hiyerarşik verimsiz karar verme süreçleriyle geliştirilip uygulanmaktadır ve bu da sosyal dışlanma örüntülerini pekiştirmekte, insanları çoğu kez ihtiyaçlarına uygun olmayan ücra yerlerde kendi başlarına bırakan uygulamalarla sonuçlanmaktadır.

23. Yönetimin tüm kademeleri tarafından desteklenen hak temelli katılım, bir yerde ikamet ekmekte olanları aktif yurttaşlara ve sorumlu topluluk üyelerine dönüştürür; konut programlarını maliyet açısından daha makul ve etkili hale getirip aktif ve daha sürdürülebilir topluluklar yaratır.

24. Uygulama önlemleri:

(a) Konut politikalarında özgür ve anlamlı katılım yasalarla güvence altına alınmalıdır ve gerekli kurumsal ve diğer destekleri öngörmelidir;

(b) Etkilenen kişiler, kendi haklarının bilincinde olarak karar verme süreçlerinin sonuçlarını etkileyebilmeli, karşılıklı danışma için ilgili bilgilere ve yeterli zamana sahip olmalıdır; katılımın önündeki sosyoekonomik, dilsel, okuma yazmayla ilgili ve diğer engeller ele alınmalıdır;¹⁸

¹⁴ *D g p " F l c / k c " x g , p a d g r a f 1 5 . 3 u k n k " x 0 " u r c p { c*

¹⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, taraf Devletlerin yükümlülüklerinin niteliğiyle ilgili genel görüş No. 3 (1990) ve No. 4. Ayrıca bakınız, Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü kapsamında "eldeki kaynakların azamisiyle" adımlar atma yükümlülüğünün değerlendirilmesiyle ilgili Komite açıklaması (E/C.12/2007/1, para. 3) ve *Ben Djazia ve Bellili x 0 " u p a r a g r a f 1 5 . 3* ve 21 (c).

¹⁶ Bakınız, *D g p " F l c / k c " x g , p a d g r a f 1 5 . 3 u k n k " x 0 " u r c p { c*

¹⁷ Ibid. Ayrıca bakınız, Çocuk Hakları Komitesi sokaklardaki çocuklarla ilgili genel görüş No. 21 (2017).

¹⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi genel görüş No. 4, para. 12 ve imar temelli tahliyeler ve yer değişimleriyle ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar (A/HRC/4/18, ek I, para. 39).

(c) Konut politikalarının tasarımına, inşasına ve idaresine katılım; toplulukların sahip oldukları çeşitliliği yansıtmalı, ikamet edecek herkesin ihtiyaçlarının temsil edilmesini sağlamalıdır. Kadınlar, kayıt dışı sakinler, evsiz vatandaşlar, engelleri olanlar ve ayrımcılık ya da marjinalleştirmeyle karşılaşan diğer gruplar için eşit katılım sağlanmalıdır;¹⁹

(d) Yerli halkların kendilerini etkileyen konut programlarının geliştirilmesine ve belirlenmesine aktif biçimde katılma hakları vardır. Devletler, kendilerini etkileyecek idari ve yasal önlemleri benimseyip uygulamadan önce, özgür ve bilgiye dayalı onaylarını almak üzere yerli halklara danışmalıdır.²⁰

Rehber İlke No. 4. Konut hakkının gerçekleşmesine yönelik kapsamlı stratejilerin uygulanması

25. Evsizliğe, kayıt dışılığa ve konut hakkına yönelik diğer sistemik ihlallere yol açan ana konular çok yönlüdür; bu konular politika ve programlar açısından farklı pek çok alanı devreye sokar ve zaman içinde anlamlı bir değişiklik sağlanması için kapsamlı planları gerektirir.

26. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi konut hakkının kademeli olarak hayata geçirilmesi yükümlülüğünün, hemen hemen her durumda bir ulusal konut stratejisinin benimsenmesini gerektirdiğini vurgulamıştır.²¹ Stratejiler; etkilenen gruplarla birlikte geliştirilmeli, net tanımlanmış hedefler içermeli, tahsis edilecek kaynakları belirlemeli, sorumlulukları ve uygulama takvimini açıklığa kavuşturmalıdır.²²

27. Çoğu devlet, konut hakkının hayata geçirilmesinde etkili stratejiler uygulamamıştır. Sonuçlara ilişkin süreçlerin ve hedeflerin belirlendiği durumlarda ise çoğu kez bunların gerçekleşmesine yönelik bir kararlılık ve anlamlı bir hesap verebilirlik görülmektedir.

28. Uygulama önlemleri:

(a) Konut stratejileri devletin zaman içinde kademeli olarak yerine getireceği yükümlülükleri belirlemeli, somut sonuçların alınmasına ve herkesin yeterli konut hakkının sağlanmasına ilişkin net hedefleri ve takvimleri esas almalıdır;

(b) Stratejiler ilgili tüm politika alanlarında; özellikle kentsel planlamada, arazi düzenlemelerinde, vergilendirmede ve finansta, sosyal yardımlar ve hizmetlerde bütünlüğü ve eşgüdümü sağlamalıdır;

(c) Devletler, konut hakkının önündeki örneğin; ayrımcılık, finansallaşma, spekülasyon, sömürü amaçlı konut kredileri, arazi gaspı, çatışma, zorla tahliye, çevresel bozulma ve afetlere açıklık gibi engelleri ele almak üzere somut stratejiler geliştirmelidir. Benimsenen stratejiler, örneğin mekânsal adaletsizlik ve iklim değişikliği gibi kentsel ve kırsal alanlarda ortaya çıkan ve sürüp giden sorunlara yanıt verici nitelikte olmalıdır;

(d) Devletler, hedeflerin gerçekleşmesinde ve takvimlere uyulmasında bağımsız izleme sağlamalı, etkilenen toplulukların konut hakkının hayata geçmesini etkileyen sistemik konuları belirleyebilecekleri usuller yerleştirmeli ve etkili yanıtlar vermelidir.²³

Rehber İlke No. 5. Evsizliğin mümkün olan en kısa sürede

¹⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, herkesin kültürel yaşama katılmasıyla ilgili genel görüş No. 21 (2009), özellikle paragraf 16 ff.

²⁰ Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, özellikle maddeler. 10, 19 ve 23.

²¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 4, para. 12.

²² Ibid.

²³ Ayrıca bakınız, A/HRC/37/53.

sonlandırılması ve evsiz kişilerin suçlu görülmesinin engellenmesi

29. Evsizlik çeşitli biçimlerde yaşanabilmektedir: sokaklarda ve kaldırımlarda ya da kentsel veya kırsal alanlardaki derme çatma birtakım barınaklarda başkalarıyla birlikte yaşama, kendiliğinden oluşmuş aşırı kalabalık mekanlarda dış etmenlere karşı korunmasız; su, sanitasyon ya da elektrik gibi imkanlar olmadan yaşama gibi.

30. Evsizlik; insan onuruna, sosyal içerilmeye ve yaşam hakkına yönelik ağır bir saldırıdır. Daha ilk baştan konut hakkının ihlali demektir ve ayrıca yaşam hakkına ek olarak; ayrımcılığa maruz kalmama, sağlık, su ve sanitasyon, kişi güvenliği ve zalimce, aşağılayıcı ya da insanlık dışı muameleye karşı korunma dahil bir dizi başka insan hakkının ihlali anlamını taşır.²⁴

31. Evsiz kişiler ve kayıt dışı konutlarda yaşayanlar bu konumlarından dolayı sık sık suçlu görülmekte, tacize ve ayrımcı muameleye maruz kalmaktadır. Sanitasyon imkanlarından yoksun bırakılmakta, toplulukların dışına sürülmekte, şiddetin aşırı biçimlerine maruz bırakılmaktadır.

32. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve İnsan Hakları Komitesi, evsizlik dahil sosyoekonomik statüye dayalı ayrımları, iç hukukta yasaklanması gereken bir ayrımcılık biçimi olarak tanımlamıştır.²⁵ Halen evsiz olan insanların ihtiyaçlarına hemen karşılık verilmesi ve sistemik evsizliğin önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik planların hızla uygulanması, Devletlerin ivedi yükümlülükleri arasındadır.

33. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler, acil durumlarda gerekli destekle birlikte güvenli ve insanlık onuruyla bağdaşan kalacak yer-konaklama imkanları sağlamalıdır. Bu yardımlarda göçmenlik durumu, vatandaşlık, cinsiyet, aile durumu, cinsel kimlik, yaş, etnik köken, engellilik, alkol ya da madde bağımlılığı, adli sicil, ödenmemiş para cezaları, sağlık durumu, vb. temelinde hiçbir ayrımcılık yapılmamalıdır.²⁶ Devletler, sokakta yaşadıkları durumlarda çocukların haklarını korumak için özel önlemler almalıdır;²⁷

(b) Uzun süre acil durum yardımlarına bağımlı kalmamaları için kişilere ve ailelere yeterli ve kalıcı konut imkanlarına erişim sağlanmalıdır. Evsiz durumdaki insanları hızla kalıcı konutlara yerleştirmeyi merkeze alan “önce konut” yaklaşımları, belirli bir toplulukta süreklilik temelinde yaşanması için gerekli desteği, buna ihtiyaç duyulduğu sürece sağlamalıdır;

(c) Devletler, evsizlik ya da konut açısından başka bir durumda olunması temelindeki ayrımcılığı yasaklamalı, evsiz insanları ve evsizlik durumuyla ilgili, örneğin açık kamusal alanlarda uyuma ya da yemek yeme gibi davranışları kriminalize eden ya da cezalandıran tüm yasaları ve önlemleri iptal etmelidir. Evsiz insanların kamusal mekanlardan zorla çıkartılması ve kişisel eşyalarının tahrip edilmesi de yasaklanmalıdır. Nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, evsiz insanlar da özel hayata ve yaşanan yere müdahaleden başkalarıyla eşit biçimde korunmalıdır;

(d) Devletler kendi adalet sistemleri çerçevesinde, evsiz kişilerin sürekli suçlu sayılmaktan, hapsedilmekten ve evsizlikten kurtulmalarına yönelik yardım için bu kişilerin işledikleri hafif suçlar için alternatif usuller öngörmeli ve konut hakkını güvence altına almalıdır. Polis de evsiz kişilerle, bu kişilerin onurlarına ve

²⁴ A/HRC/31/54, para. 4.

²⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda ayrımcılık yapılmamasıyla ilgili genel görüş No. 20 (2009), para. 35 ve İnsan Hakları Komitesi, yaşam hakkıyla ilgili genel görüş No. 36 (2018), para. 61.

²⁶ A/HRC/31/54. Yerli halkların evsizlik deneyimi konusunda bakınız, A/74/183.

²⁷ Bakınız, özellikle Çocuk Hakları Komitesi genel görüş No. 21.

haklarına saygılı olacak şekilde etkileşimde bulunmak üzere eğitilmelidir.

Rehber İlke No. 6. Zorla konut tahliyelerinin yasaklanması ve mümkün olduğu hallerde tahliyelerin önlenmesi

34. Zorla tahliye; kişilerin, ailelerin ve/ya da toplulukların buldukları evlerden ve/ya da topraklardan uluslararası insan hakları hukukuna uygun yasal ya da başka bir koruma sağlanmaksızın ve kendi istek ve iradeleri dışında kalıcı ya da geçici olarak çıkarılmaları anlamına gelir.²⁸ Zorla tahliyeler öteden beri ağır bir insan hakları ihlali sayılır.

35. Herhangi bir tahliyenin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olabilmesi için bir dizi ölçütün karşılanması gerekir. Bu hususlar şu şekildedir: Durumdan etkilenecek kişilerle anlamlı bir ilişkilendirme, uygulanabilir bütün alternatiflerin değerlendirilmesi, etkilenen kişilerin de mutabık kaldıkları yeterli bir konut alanına yerleştirilme ve böylelikle kimsenin evsiz kalmaması, uygulanan usullerde uygunluk açısından adalete erişim ve tüm insan haklarının gözetilmesi. Bu ölçütlerin karşılanmadığı durumlarda tahliyeler zorla gerçekleştirilen bir işlem sayılır ve konut hakkının ihlali anlamına gelir.

36. Zorla tahliyeler yaygın bir uygulamadır ve yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır. Bu tür tahliyeler çoğu kez büyük ölçekli yapılaşma, doğal kaynak çıkartımı ve tarımsal iş projelerine ön açmak, kayıt dışı yerleşimleri veya evsiz kişilerin yaşadıkları yerleri ortadan kaldırmak, mevcut düşük maliyetli konutların yerine lüks konutlar yapmak için ya da kamu düzeni, güvenliği ve kent güzelleştirme gibi gerekçelerle gerçekleştirilmektedir. Kimi durumlarda, zorla tahliyelerde, toplumsal cinsiyet temelli ayrıştırma dahil olmak üzere acımasız şiddet ve ölüm gibi olaylara da rastlanmaktadır. Tahliyeler aynı zamanda yükselen konut maliyetleri karşısında birikmiş kira ve ipotek borçlarına yönelik bir tepki olarak daha sık kullanılan bir yol olmuştur ve pek çok örnekte bu tür tahliyelerle ilgili ülke mevzuatı uluslararası insan hakları hukukuna uygunluk taşımamaktadır.

37. Devletler zorla tahliyeleri yasaklamalı ve iç hukuk çerçevesindeki tahliye işlemlerinin uluslararası hukuka tam uygun olmasını sağlamalıdır. Devletler topluluklarla anlamlı ilişkilendirme, yöre sakinlerinin haklarına saygılı tahliye işlemlerinin ya da polis gücüne gerek bırakmayan imar planlarının geliştirilmesini sağlamalıdır.²⁹

38. Uygulama önlemleri:

(a) Uluslararası insan hakları hukukunda tanımlandığı şekliyle zorla tahliyeler, etkilenen kişilerin sahiplik ya da kullanım hakkı statüsüne bakılmaksızın her durum ve koşulda yasaklanmalıdır. Zorla tahliye mağdurlarına yeterli tazminat, onarma ve yerine göre konut ya da üretim yapılabilecek arazi sağlanmalıdır;³⁰

(b) Tahliye işlemleriyle ilgili ulusal yasalar, insanlık onuruna saygı ilkesiyle birlikte makullük, orantılılık ve hukuka uygunluk gibi genel ilkeler dahil olmak üzere insan hakları normlarına uygun olmalı ve bu normlar evsiz kişi kamplarında yaşayanlar için de geçerlilik taşınmalıdır. Adalete erişim, yalnızca tahliye işlemi esnasında değil süreç boyunca sağlanmalıdır. Durumdan etkilenecek kişilerle görüşerek tahliye dışında her tür alternatif değerlendirilmelidir. Etkilenen kişilerle anlamlı bir ilişki sonucunda yer değiştirme gerekli görülür ve/ya da ilgili topluluk tarafından tercih edilirse, eski ikamet yerine ve geçim kaynaklarına yakın, benzer büyüklükte, kalitede ve maliyette yeterli özellikler taşıyan alternatif bir

²⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 7, para. 3.

²⁹ A/HRC/40/61, para. 38.

³⁰ Bakınız, imar temelli tahliyeler ve yer değişimleriyle ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar (A/HRC/4/18, ek I, paragraflar 23–27) ve Köylülerin ve Kırsal Kesimde Çalışan Diğerlerinin Haklarıyla İlgili Birleşmiş Milletler Bildirgesi, maddeler 17 ve 24.

yerleşim alanı sağlanmalıdır.³¹ Tahliyeler insanları evsiz bırakmamalıdır.³² Adalet erişimi, yalnızca tahliye işlemi kapıya dayandığında değil süreç boyunca sağlanmalıdır;

(c) İpoteğin paraya çevrilmesi ya da mülk sahibine ödenecek birikmiş kira borcu gibi durumlarda tahliye işlemine, mevcut borcun tasfiyesinin alternatif yollarının tam olarak araştırılmasının ardından ancak son çare olarak başvurulmalıdır. Alternatifler, acil durum konut yardımları, borçların yeni bir takvime bağlanması ya da gerekli olması halinde yeterlilik standartlarını karşılayan daha makul maliyette konut birimlerine nakil gibi yollar olabilir;

(d) Devletler, kırsal ve kentsel ortamlarda toprak ve kullanım güvenliğini sağlamak üzere kira sabitleme ve kontrol, kira yardımı, toprak reformu ve diğer girişimler aracılığıyla tahliyelerin önlenmesine yönelik programlar uygulamalıdır. Önlemler, aynı zamanda, tahliyelerin ve başka yere nakillerin temeldeki nedenleri arasında yer alan toprak, gayrimenkul ve konut alanlarındaki spekülasyonu da önlemek üzere alınmalıdır. Kendilerinin özgürce verilmiş, önceden ve bilgi temeline dayalı onayları alınmadan yerli halkların başka bir yere yerleştirilmelerine izin verilmemelidir.³³

Rehber İlke No. 7. İnsan haklarına dayalı bir yaklaşımla kayıt dışı yerleşimlerde iyileştirmeler yapılması

39. Dünyadaki kent nüfusunun hemen hemen dörtte biri kayıt dışı yerleşimlerde yaşamaktadır. Bunun anlamı, söz konusu insanların çoğu durumda temel hizmetlerden yoksun olarak ve genellikle zorla tahliyelere maruz kaldıkları afetlere karşı korunmasız ve en elverişsiz alanlarda yaşamak zorunda kalmalarıdır.³⁴ Kayıt dışı yerleşimlerde aşırı ölçüde yetersiz konut koşulları tüm dünyada insanın konut hakkına yönelik en yaygın görülen ihlallerden biridir.³⁵ Bu arada, kayıt dışı yerleşimler insanların en elverişsiz koşullarda bile canlı ve kendi kendine yeterli topluluklar oluşturabilmeleri açısından önemli bir başarıyı da temsil etmektedir.

40. Kayıt dışı yerleşimlerin sakinleri çoğu durumda ayrımcılık ve damgalanmaya maruz kalmakta, kendilerine sıkça konut durumlarını iyileştirmek için desteğe ihtiyacı olan hak sahipleri olarak değil yasaları ihlal eden ve bir yerlere “tecavüz eden” kişiler gibi muamele edilmektedir.³⁶ İyileştirme programları da yine çoğu kez belirli bir yerin sakinlerinin asıl evlerinden uzakta, istihdam olanaklarından ve topluluk yaşamından izole, yeterli ulaşım imkanları bulunmayan yetersiz konutlara yerleştirilmeleriyle sonuçlanmaktadır.

41. Devletler, Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi kapsamında herkese yeterli, güvenli ve elverişli koşullarda konut erişimi sağlama ve kayıt dışı yerleşimleri iyileştirme taahhüdünde bulunmuşlardır (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 11.1).³⁷ Devletler bu hedefi gerçekleştirmek için, kayıt dışı yerleşimlerin sakinleriyle ilişkiye geçerek bu kesimin kapasitesinden yararlanmalı, koşulları iyileştirmeli ve ilgili toplulukları güvenliğini sağlamalıdır.

42. Uygulama önlemleri:

(a) Konut koşullarının iyileştirilmesine yönelik çabalar topluluk öncülüğünde yürütülmeli, kapsayıcı ve güçlendirici, tasarım ve uygulamada ise haklar temelinde katılımcı ve hesap verebilir olmalıdır. Bu çabalar, sakinlerin geçim imkanlarına süreklilik temelinde erişimini sağlamalı, topluluğun ekonomik

³¹ İmar temelli tahliyeler ve yer değişimleriyle ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar (A/HRC/4/18, ek I, para. 60).

³² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 7, paragraflar 10 ve 13.

³³ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde 10.

³⁴ Ayrıca bakınız, A/73/310/Rev.1.

³⁵ Ibid., para. 12.

³⁶ Ibid., para. 44 ve A/HRC/40/61, para. 41.

³⁷ Ayrıca bakınız, Yeni Kentsel Gündem.

gelişmesini desteklemeli, mümkün olduğu durumlarda da sakinlerin becerilerini ve emeğini entegre etmelidir.³⁸ İyileştirilmiş konut imkanlarının maddi açıdan güçlendirilebilir olmasını sağlayacak önlemler de alınmalıdır;

(b) Devletler, mümkün olan her durumda ve oradakilerin istemesi halinde insanların bulunduğu yerde kalma hakkını gözetmelidir. Başka bir yere nakil yoluna, ancak insanların bunu kabul etmeleri, kendilerinin katılımı ve fikirlerinin alınmasıyla ve başka her tür seçenek değerlendirildikten sonra başvurulmalıdır;³⁹

(c) Hükümetler, insan hakları kurumları ve mahkemeler yoluyla, kayıt dışı yerleşimleri uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda iyileştirmekle görevli tutulmalıdır. Ayrıca iyileştirme planları; şikayetleri almaya, topluluk içinde toplantılar ve bilgilendirme oturumları düzenlemeye yetkili bağımsız bir merci tarafından gözden geçirilmeli ve denetlenmelidir. Sakinler, herhangi bir kararı sorgulayabilmeli, alternatif öneriler sunabilmeli, taleplerini ve kalkınma önceliklerini dile getirebilmelidir;⁴⁰

(d) Kayıt dışı yerleşimlere alternatifler sunma açısından, tahsis edilen arazi hukuksal teminatla birlikte sosyal konut üretimi için ayrılmalıdır. Devletin inşa edilmiş hazır konut sağlayamayacak durumda olması ya da sakinlerin bunu tercih etmesi halinde, insanlara kendi konutlarını inşa için gerekli inşaat malzemeleri ve teknik destek sağlanmalıdır.

Rehber İlke No. 8. Ayrımcılığın ele alınması ve eşitliğin sağlanması

43. Ayrımcılık, dışlama ve eşitsizlik konut hakkına yönelik hemen hemen tüm ihlallerin merkezinde yer alır. Mevcut konut sistemleri sosyal, ekonomik, siyasal ve mekânsal eşitsizlikleri yoğunlaştırmıştır.

44. Mülteciler, sığınmacılar, göçmenler, özellikle kaçak olanlar, kendi ülkelerinde yerlerinden olanlar, devletsiz kişiler, engelleri olanlar, çocuklar ve gençler, yerli halklar, kadınlar, gey, lezbiyen, biseksüel, transseksüel ve interseks kişiler, yaşlılar, ırksal, etnik ve dinsel azınlıklara mensup olanlar; evsiz, kayıt dışı ve yetersiz koşullarda yaşayanlar arasında orantısız olarak fazla temsil edilmektedir ve bu kişiler çoğu kez en marjinal ve güvensiz alanlara yönlendirilmektedir.⁴¹ Söz konusu gruplar genellikle evsizlik durumları nedeniyle birbirini kesen ayrımcılık biçimlerine maruz kalmaktadır.⁴²

45. Konut imkanlarından ayrımcılık temelinde dışlanma, bu gruplara mensup kişilerin sosyoekonomik eşitsizliğini daha da pekiştirmekte, onları istihdama ve üretim yapılabilecek alanlara erişimden yoksun bırakmakta ve aldıkları hizmetleri daha maliyetli hale getirmektedir. Pek çok devlette, konut ve arazi satın alınmasına ve sahipliğine yönelik maddi imkanların azlığı, eşitsizliklerin sürüp gitmesine yol açan başat etmen haline gelmiştir.

46. Pek çok Devlet konut alanında geçerli eşitlik öngören ya da ayrımcılık karşıtı mevzuat benimsemişken, genel olarak bakıldığında konut alanında yerleşmiş sistemik ayrımcılığın ele alınması açısından yasaların etkili biçimde uygulanması ya da eşitsizliği daha da derinleştiren konut ve arazi politikalarında önemli reformlara gidilmesi gerekmektedir.

47. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, eşitliğe ve ayırım yapmamaya ilişkin güvencelerin, mümkün olduğu ölçüde, yeterli konut hakkının

³⁸ A/73/310/Rev.1, paragraflar72 ff. Ayrıca bakınız, *D g p " F l c | k c " x g , p a d g n n k n k " x 0 " u r c p { c* 15.1.

³⁹ İmar temelli tahliyeler ve yer değişimleriyle ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar (A/HRC/4/18, ek I, para. 38).

⁴⁰ *Ibid.*, paragraflar37–38.

⁴¹ A/70/270, para. 38.

⁴² A/69/274, para. 46.

tam olarak korunmasını kolaylaştıracak şekilde yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır.⁴³

48. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler, konut alanında kamusal ya da özel aktörlerin her tür ayrımcılığını yasaklamalı, yalnızca formel anlamda değil gerçek eşitliği de güvence altına almalıdır; bu da konut alanındaki dezavantajların değerlendirilmesini ve konut hakkından eşit yararlanılmasını sağlayacak pozitif önlemlerin alınmasını gerektirir;⁴⁴

(b) Eşitlik hakkı, konut ve ilgili sosyal programların etkileri açısından ayrımcı olmamasını gerektirir. Ayrıca, bu programların, marjinalleştirilmiş gruplara yönelik ayrımcılığın etkilerini gidermesi ve bu grupların özgün koşullarını dikkate alması gerekir.⁴⁵ Mahkemeler, yargı yetkisine sahip diğer kurullar ve insan hakları organları, konut alanındaki eşitsizliğin yapısal nedenlerini ele almaya yönelik önlemler dahil olmak üzere ayrımcılığa karşı hem bireysel hem de programatik düzeylerde onarımlar sağlamalıdır;

(c) Konutta eşitlik hakkı dezavantajlı gruplar üzerinde yaratılabilecek olumsuz herhangi bir etkinin önlenmesi açısından titizlikle uygulanmalıdır. İmar ya da yeniden imar planları dezavantajlı gruplar için konut imkanları öngörmeli, yer değiştirme gerekliyse yeniden geri dönüş ve sürecin tamamına anlamlı biçimde katılma hakkını sağlamalıdır;

(d) Devletler yasalarına, politikalarına ve idari uygulamalarına; eşitliğe yönelik bir yaklaşımla belirli gruplar için geliştirilmiş ayırt edici standartları ve yaklaşımları dahil etmelidir. Örneğin:

(i) Devletler çocuğun yeterli konut hakkını, başka yolların yanı sıra çocuğun yüksek yararı ilkesini gözeterek ve uygun olduğu hallerde ilgili kararlara çocukları da katarak güvence altına almalıdır. Konutsuz olma durumunun ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte kalmalarını tehdit ettiği durumlarda ailenin parçalanmasını önlemek amacıyla uygun konut imkanları ve gerekli destek sağlanmalıdır.⁴⁶ Ayrıca, makul fiyatlardan ve yeterli konut imkanları sağlanması ve evsizliğin önlenmesi açısından çocuk bakım kurumlarından ayrılan genç yetişkinlere özellikle dikkat edilmelidir;

(ii) Devletler yerli halkların konut hakkını, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi doğrultusunda sağlamalıdır. Burada kastedilen, yerli halkların konut ve diğer sosyal-ekonomik programların hazırlanmasına ve belirlenmesine aktif biçimde katılma ve mümkün olduğu ölçülerde bu programları kendi kurumları aracılığıyla yönetme haklarının güvence altına alınmasıdır.⁴⁷ Bunun yanı sıra Devletler, iç hukuk çerçevesinde yerli halklarda yapılan ilgili anlaşmalara tam olarak uymalıdır;⁴⁸

(iii) Devletler, yeterli konut hakkının engelleri olan kişiler açısından özel bir anlam taşıdığı ve Engelleri Olan Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin kendilerine bu kişilere örneğin makul barınacak yer, bağımsız yaşama ve topluluğa dahil olma gibi imkanları sağlama gibi özel yükümlülükler getirdiğini görmelidir. Engelleri olup evsiz yaşayan kişilerin sayısının orantısız biçimde yüksekliği, eşitliğe yönelik özde bir ihlal anlamı taşır ve konunun bu yönüyle ele alınması gerekir;

⁴³ E/C.12/2019/1, para. 9.

⁴⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 20, para. 37.

⁴⁵ Irk Ayrımcısına Son Verilmesi Komitesi, genel tavsiyeler No. 27 ve No. 34.

⁴⁶ Bakınız, örneğin Çocuk Haklarına dair Sözleşme, madde. 27 ve Çocuk Hakları Komitesi, genel görüş No. 21.

⁴⁷ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde23. Ayrıca bakınız, A/74/183.

⁴⁸ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde37.

(iv) Devletler, konut sistemlerinin çoğu kez ırk ayrımını ve eşitsizliğini temel aldığını ve bunları pekiştirdiğini kabul etmelidir. Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesinde de güvence altına alındığı gibi, eşitlik hakkı özünde yeterli konut hakkıyla birlikte ırk, renk, ulusal ya da etnik köken temelinde herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanma hakkını kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır ve bu da sömürgecilik döneminin, ırk ayrımının, işgalin ve ırkçılığın halen sürmekte olan kalıntılarına karşı pozitif önlemler alınmasını gerektirir;⁴⁹

(v) Devletler; lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks kişilerin, konut söz konusu olduğunda çoğu kez damgalanmaya, ayrımcılığa ve kriminalizasyona maruz kaldığını ve evsizliğin bu kesimde yaygın olduğu gerçeğini kabul etmelidir. Bu kişiler konut meselesinde ayrımcılıkla ilgili olarak sağlanan yasal koruma kapsamına alınmalı ve evlerinden zorla çıkarılma gibi uygulamalara karşı korunmalıdır.

Rehber İlke No. 9. Konut ve toprakta toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması

49. Konutta ayrımcılık ve eşitsizlik sonucunda çok sayıda kadın ve kız güvensiz, insan onuruna yakışmayan ve tehlikeli koşullarda yaşamakta, daha da artan evsizlik ve şiddet riskine maruz kalmaktadır.⁵⁰ Kadınlar, kendilerine karşı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yapan miras hukuku, adetler ve gelenekler sonucunda çoğu durumda konut ve toprak kullanma güvenliği açısından dezavantajlı durumdadır. Kredi olanakları dahil olmak üzere konuta, toprağa ve mülke erişimleri çoğu kez erkek bir aile üyesiyle olan ilişkilerine bağlıdır ve bu da evliliğin bozulması ya da eşin ölümü gibi durumlarda tehlikeye girmektedir.

50. Yetersiz konutun kadınlar ve kız çocuklar açısından özellikle olumsuz sonuçları vardır. Örneğin, kadınların temiz içme suyu ya da sanitasyon imkanlarına ulaşım için bir yerlere yürümek zorunda oldukları durumlarda tacize, fiziksel saldırılara, tecavüze hatta cinayete maruz kalmaları seyrek görülen olaylar değildir. Tuvalet ve mahremiyete erişim yokluğu kadınları ve kız çocukları özellikle adet dönemlerinde olumsuz etkilemektedir. Tahliyeler de evlerini korumak için ön saflarda mücadele eden ve tahliye sonrası durumlara ilgilenen kadınlar üzerinde orantısız etkiler yaratmaktadır.

51. Aile içi şiddet kadınların evsizliğinin başta gelen nedenlerinden biridir. Genel olarak görülen, evi terk etmek zorunda kalan erkek fail değil şiddete maruz kalan kadının olmasıdır. Kadınlar, özellikle çocuk bakmak durumunda olduklarında sokaklarda yaşamaktan kaçındıklarından “gizli evsizler” arasında yer alma ve evsizliğin daha görünür biçimlerini yaşayan kişilere yönelik programlardan yararlanamama olasılıkları daha yüksektir. Evlerinde şiddete maruz kalan kadınlar için alternatif konut seçeneklerinin bulunmaması bu kadınların güvenliklerini ve yaşamlarını riske sokmaktadır.⁵¹

52. Konut hakkı, kadınların gerçek anlamda eşitlik hakkının merkezi bir bileşeni olarak görülmelidir. Bu da yasaların, politikaların ve uygulamaların, kadınların maruz kaldıkları sistemik dezavantajların sürüp gitmesini değil ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesini gerektirir.⁵² Kadınlar, konut hakkını, bu alandaki dezavantajlarını tüm boyutlarıyla ortaya koyup bu hakkı talep etmek üzere güçlendirilmelidir.

⁴⁹ Madde 5 (e) (iii).

⁵⁰ A/HRC/19/53, para. 3. Ayrıca bakınız, OHCHR, *Mc f , p n c t " x g " [gNew t n k " M q p w v " J c m m , "* York, 2012), A/74/183, paragraflar 45–47, A/HRC/31/54, paragraflar 34 ff. ve A/73/310/Rev.1, paragraflar 83 ff.

⁵¹ OHCHR, *Mc f , p n c t " x g " [gpv76. Ayrıca bakınız A/71/310, para. 24, ve A/HRC/35/30, para. 73.*

⁵² *U O E O " x g " I (E/R.12/65/D.22/2017)çparaç. 8:2."*

53. Uygulama önlemleri:

(a) Ailesel ve ilişkişel durumları ne olursa olsun, kadınların mekandan yararlanmaya dönük bağımsız hakkı ulusal konut yasalarında, politikalarında ve programlarında tanınmalıdır.⁵³ Bu açıdan Devletler, aile, miras ve ilgili diğler yasalarda kadının konut ve toprak sahipliğine sınırlama getiren hükümleri yerine göre değıştirmeli ya da iptal etmelidir. Kadınlara yönelik ayrımcılık yapan ve uluslararası insan hakları normlarına aykırı adet hukuku hükümleri tanınmamalı ya da fiilen uygulanmamalıdır;⁵⁴

(b) Daha düşük gelir düzeyinde olmaları nedeniyle konut imkanlarından dışlanmalarını sağlamak için kadınlara, sübvansiyonlar dahil, kredi, ipotek, ev sahipliğı ve ev kiralama gibi yollara eşit erişim sağlanmalıdır.⁵⁵ Çoğu kez evde gerçekleştirilen kadınların ekonomik faaliyetleri, özellikle iyileştirme çabaları ya da yer değıştirmeler sırasında desteklenmeli ve korunmalıdır;

(c) Hane içi şiddet durumları için yasal düzenlemeler kadının; mülkiyet, resmi sahiplik ya da kira haklarına sahip olup olmamasından bağımsız olarak yerine göre kendi evinde kalabilmesini ve failin çıkartılmasını öngörmelidir.⁵⁶ Devletler, acil durum sığınma evlerine ve ilk halkadaki kriz hizmetlerine ivedi erişimi sağlamalıdır. Kalıcı kamusal ya da sosyal konut tahsisi dahil olmak üzere uzun vadeli konut programları, şiddetten kaçan kadınlara ve ailelere öncelik tanınmalıdır;⁵⁷

(d) Kadınların, konut tasarımı ve inşaatı, topluluk gelişimi ve planlama, ulaşım ve altyapı dahil konut bağlantılı politikaların tüm yönlerine katılım hakları güvence altına alınmalıdır. Bu husus, kayıt dışı konutlarda ya da kamplarda yaşamakta olan kadınlar için de geçerlilik taşır.

Rehber İlke No. 10. Göçmenler ve kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş kişiler için yeterli konut hakkının sağlanması⁵⁸

54. Son yıllarda göçmenler konut hakkının ihlali durumlarına özellikle maruz hale gelmiştir. Göçmenler transit ülkelerdeyken derme çatma kamplar, ormanlık alanlar, tarlalar, terk edilmiş evler, tren istasyonları ve diğler kamusal alanlarda sanitasyon imkanları olmadan, güvenli yiyeceğı ve su kaynaklarına sınırlı erişimle ve çoğu kez zorla tahliye edilme tehlikesiyle yaşamaya zorlanmaktadır. Yerleştiklerinde ise, coğrafi olarak ayrıştırılmış yörelerde son derece yetersiz konut koşullarında yaşamaktadır; göçmenlerin buralarda hizmet ve tesislere erişimleri sınırlıdır; kullandıkları konut ve arazi açısından herhangi bir güvenceleri yoktur;

⁵³ Bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, erkeklerin ve kadınların tüm ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit yararlanmasıyla ilgili genel görüş No. 16 (2005), para. 28, Kadınlara Yönelik Her Tür Ayrımcılığa Son Verilmesiyle ilgili Sözleşme, maddeler 2 (f), 15 ve 16, Kadınlara Karşı Ayrımcılığa Son Verilmesi Komitesi, evlilik ve aile ilişkilerinde eşitlikle ilgili genel tavsiye No. 21 (1994), evliliğın, aile ilişkilerini ve bunların çözülmesinin ekonomik sonuçlarıyla ilgili genel tavsiye No. 29 (2013) ve kırsal kesimdeki kadınlara haklarıyla ilgili genel tavsiye 34 (2016), Erkeklerle kadınların eşit haklarıyla ilgili genel görüş No. 28 (2000), para. 19 ve A/HRC/19/53, para. 68.

⁵⁴ Bakınız, Kadınlara Karşı Ayrımcılığa Son Verilmesi Komitesi genel tavsiyeler No. 21, paragraflar 28 ve 33 ve No. 34, paragraflar 58 ve 77.

⁵⁵ Kadınlara Yönelik Her Tür Ayrımcılığa Son Verilmesiyle ilgili Sözleşme, Madde 13.

⁵⁶ Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bu Olgulara Karşı Mücadeleyle ilgili Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Madde 52. Ayrıca bakınız, A/HRC/19/53, para. 36 ve A/HRC/35/30.

⁵⁷ Kadınlara Karşı Ayrımcılığa Son Verilmesi Komitesi, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddetle ilgili genel tavsiye No. 19'u güncelleyen genel tavsiye No. 35, paragraflar 24 ff. Ayrıca bakınız, A/HRC/35/30.

⁵⁸ Burada "göçmen" terimi, sığınmacılar, iltica arayanlar, devletsiz kişiler, insan ticareti mağdurları ve göçmen işçiler dahil olmak üzere yurttaş olmayan kişilere ilişkin olarak uluslararası hukukta öngörülen özel hukuksal kategoriler kapsamında var olan koruma rejimleri saklı tutularak kullanılmaktadır.

ayrımcılığa, yoksulluğa ve ekonomik açıdan marjinalleşmeye maruz durumdadır.⁵⁹

55. Dünyanın çeşitli yerlerinde, mültecilerin ve kendi ülkelerinde yerlerinden olmuş kişilerin yerleştirildikleri kamplar çoğu kez aşırı kalabalıktır, barınma ve hizmet imkanları yetersizdir. Temel hizmetlerin hiç sağlanmadığı durumlar da vardır. Bunlar çoğu kez uzun dönemli konutlara karşılık uygunsuz bir alternatif gibi işlev görmektedir.

56. Göçmen işçiler işverenleri tarafından çoğu kez standart altı koşullarda, örneğin konteynerlerde ya da temel imkanların bulunmadığı derme çatma mekanlarda barındırılmaktadır.⁶⁰ Hanelerde kalan ev işçileri de mutfak ya da banyo gibi yerlerin zeminlerinde, mahremiyet olmadan, istismar ve şiddete açık durumlarda barınmaya zorlanmaktadır.

57. Bu tür koşullar, yasalarda ve politikalarda giderek daha fazla yansıma bulan göçmen karşıtı retorik yüzünden daha da ağırlaşmaktadır. Evsizler için sağlanan barınma yerlerine kabul, kimi durumlarda ülke yurttaşları ya da belgeli göçmenlerle sınırlanmakta kimi hukuk sistemlerinde ise belgesiz göçmenlere ev kiralınması cezayı gerektiren bir suç sayılmaktadır.

58. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler, kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş kişilerin ve göçmenlerin tümü için konut hakkından eşit biçimde yararlanılmasını, bu kişilerin belge-kayıt durumlarına bakmadan, uluslararası insan hakları hukukuna ve insani hukuka uygun biçimde sağlamalıdır.⁶¹ Devletler, yeterli konut hakkını her koşulda güvence altına almak için göç, içerde yeniden yerleştirme ve konut programlarının eşgüdümünü sağlamalıdır. Göçmenlere yönelik kabul merkezleri ve diğer merkezler; insan onuru, yeterlilik ve ailenin korunmasıyla ilgili standartları ve uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insani hukukun diğer gerekliliklerini karşılamalıdır.⁶² Göçmen çocuklar ebeveynlerinden ya da vasilerinden hiçbir şekilde ayrılmamalı ve yeniden yerleştirme sonucunda ayrılmış olan aileler mümkün olan en kısa sürede yeniden birleştirilmelidir;⁶³

(b) Göçmenlik statüsü temelinde farklı konut türlerine hak kazanma açısından farklı muamele makul ve orantılı olmalı, bu uygulama Devletin kendi topraklarında ya da yargı alanında herkesin konut hakkının korunmasını zedeleyici içerik taşımamalıdır.⁶⁴ Acil durum barınaklarına erişim açısından göçmenlik statüsüne göre herhangi bir ayrımcılık yapılmamalı, Devletler, konut arz edenlerin, belgeleri olmayan göçmenlerin kendileri ve aileleri için barınacak yer arayışlarını caydırıcı olacak şekilde belirli bilgileri resmi makamlara bildirmelerine izin vermemeli, bu tür bilgileri talep de etmemelidir. Konut arz edenler, sivil toplum kuruluşları ve kişiler barınacak yer ya da konut bulmalarında göçmenlere yardım ettikleri için cezalandırılmamalıdır.⁶⁵ Daha uzun süreli konut imkanları ise ihtiyaç duyulduğunda en kısa sürede sağlanmalıdır;

⁵⁹ E/C.12/2017/1, A/HRC/14/30, paragraflar 14 ff. ve OHCHR, *Düzensiz Durumdaki*

I ¾± o g p n g t k p " G m q p q o k m . . " U q u { c n " x g " M Ā n v Ā t g n " J c m n c t ,

⁶⁰ Bakınız, e.g., A/HRC/14/30, para. 49 ve A/HRC/40/61/Add.1, para. 81.

⁶¹ Bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi genel görüş No. 20, Irk Ayrımcılığına Son Verilmesi Komitesi'nin yurttaş olmayanlarla ilgili genel tavsiyesi No. 30 (2004), para. 32 ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 43 (1) (d). Ayrıca bakınız, Güvenli, Kurallı ve Düzenli Göç için Küresel Anlaşma, hedef 15 ve mültecilerle ilgili küresel anlaşma (A/73/12 (Bölüm II), paragraflar 78–79).

⁶² Bakınız, e.g., OHCHR ve Küresel Göç Grubu, *n m g n g t " x g " T g j d g t n g t . " I Ā ± " F w t w o n c t I ¾± o g p n g t k p " p u c p " J c n i n P r a t i k , R e h b e r l e ĩ l e M a ĩ l i (G e p e v r e) , u , p c " [¾ p g* ilke 11.

⁶³ Bakınız, Ülke İçi Yerinden Çıkarmalarla ilgili Yönlendirici İlkeler, ilke 17 ff.

⁶⁴ Irk Ayrımcılığına Son Verilmesi Komitesi, genel tavsiyeler No. 30, para. 32.

⁶⁵ Güç Durumlarıdaki Göçmenlerin İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik İlkeler ve Rehberler, ilke 13, para. 4.

(c) Konut hakkı ve ayırım gözetmeme gibi alanlardaki ihlallere karşı göçmenlere yönelik etkili onarım (tazminat) sağlanması açısından iyi işleyen koruma mekanizmaları olmalıdır. İşverenleri tarafından tahsis edilen yerlerde son derece yetersiz koşullara ve istismara maruz kalan göçmen işçiler için özel koruyucu önlemler ve onarımlar olmalı, bu insanlara daha düzgün ve yeterli ortamlara taşınma ve herhangi bir önyargı olmaksızın yeniden istihdam olanakları sağlanmalıdır;⁶⁶

(d) Yasa dışı ya keyfi biçimde eski evlerinden, topraklarından, mülklerinden ya da geleneksel yerleşimlerinden yoksun bırakılan sığınmacılar ya da kendi ülkelerinde yerlerinden olmuş kişilere, sığınmacılar ve yerlerinden olan kişilerle ilgili yerleştirme ve mülk iadesi ilkelerine uygun biçimde geri dönüş hakkı sağlanmalıdır.⁶⁷

Rehber İlke No. 11. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesi açısından yerel ve bölgesel yönetimlerde kapasite geliştirilmesi ve hesap verebilirliğin sağlanması

59. Devletlerin çoğunda yerel ve bölgesel yönetimlere yeterli konut hakkı konusunda son derece önemli sorumluluklar verilmiştir. Bu sorumluluklar arasında şunlar da yer almaktadır: sosyal konut ve altyapı üretimi ve yönetimi, arazi kullanım planlaması, kayıt dışı yerleşimlerde iyileştirmeler ve yatırımcılar tarafından sürüklenen piyasaların düzene bağlanması. Dolayısıyla yerel yönetimler konut hakkının hayata geçmesinde önemli bir rol oynayabilir. Yerel yönetimler, konut durumundan etkilenen kesimlere en yakın konumdadır; bu açıdan katılımcı karar verme süreçlerini sağlama ve yerel koşullara uyarlanmış yenilikçi çözümler getirme açısından da daha avantajlı durumdadır.

60. Ne var ki yerel ve bölgesel yönetimler çoğu kez uluslararası insan hakları hukuku çerçevesindeki yeterli konut hakkıyla ilgili yükümlülükleri konusunda duyarsızdır ya da bu yükümlülüklerinin bilincinde değildir. Çoğu durumda, bu yönetimler konut hakkının gerçekleştirilmesi açısından gerekli kaynaklar, bilgi, kapasite ve hesap verebilirlik mekanizmaları ile donatılmadan kendilerine çeşitli sorumluluklar verilmektedir.⁶⁸

61. Nitekim, zorla tahliyeler, kayıt dışı yerleşimlere ayrımcılık yaparak buralara hizmet vermeme, evsizlerin belirli bir yöreden "sürülüp çıkartılması", spekülasyon ve finansallaşma yoluyla makul fiyatlardan konut bulunamaması gibi durumlar daha sık olmak üzere yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmekte ya da kolaylaştırılmaktadır.

62. Bir Devlette konut hakkının hayata geçirilmesiyle ilgili sorumlulukların dağıtımı bir iç karar konusu olsa bile burada Devletin konut hakkını gerçekleştirme yükümlülüğüne uygun hareket edilmesi gerekir. Hangi yönetimin nasıl sorumlu tutulabileceği baştan net olmalı, bu hakkın gerçekleştirilmesi için ulusal, bölgesel ve yerel yetkililer arasında eşgüdüm sağlanmalıdır.⁶⁹

63. Uygulama önlemleri:

(a) Yerel ve bölgesel yönetimlerin konut hakkını, net olarak tanımlanmış sorumluluk alanları çerçevesinde hayata geçirme yükümlülükleri yasalarda açıkça yer almalıdır.⁷⁰ Yönetimin tüm kademelerindeki konut politikaları ve programları ulusal düzeydeki önderlik ve denetim aracılığıyla

⁶⁶ Bakınız, Uluslararası Çalışma Örgütü Ev İşçileri Tavsiye Kararı, 2011 (No. 201), para. 7.

⁶⁷ E/CN.4/Sub.2/2005/17, ek. Ayrıca bakınız, Ülke İçi Yerinden Çıkarmalarla ilgili

Yönlendirici İlkeler, A/64/255, para. 55, I A ± " F w t w o n c t f c " I ¾ ± o g p n g t k p " p u c p " J c m M q t w p o c u , p c " I ¾ p g n k i l k e 8. Güvenlik, Kuvvetli ve Düzeltici Göç için t n g t Küresel Anlaşma, hedef 13 ve mültecilerle ilgili küresel anlaşma, para. 60.

⁶⁸ A/HRC/28/62, para. 5 ve A/HRC/42/22.

⁶⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 4, para. 12.

⁷⁰ A/HRC/27/59, para. 31.

eşgüdüme kavuşturulmalı, burada konut hakkına uygun hareket edilmesini sağlamak üzere açıkça görevlendirilmiş yönetimler arası organlara da yer olmalıdır.⁷¹ İnsan hakları söz konusu olduğunda yargısal ihtilafların bu hakları hiçbir biçimde zedelememesi ilkesinden hareketle, yargısal sorunların hemen çözülmesini sağlayacak hükümler getirilmelidir;

(b) Yerel ve bölgesel yönetimler, insan haklarını temel alan konut stratejilerini yukarıdaki rehber ilke 4 doğrultusunda uygulamalıdır. Bu stratejiler ve uygulama ulusal ölçekte uygulananlarla tutarlılık taşımaları, kendi izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarına sahip olmalıdır. Devletler, yerel ya da bölgesel konut stratejilerinin yeterli kaynaklara sahip olmasını, yerel yönetimlerin de bunları uygulayacak kapasiteye ulaşmasını sağlamalıdır;

(c) Konut hakkı; ilgili belediye mevzuatına, planlarına ve programlarına içselleştirilmelidir. Yerel yönetimler, konut hakkını koruyan insan hakları anlaşmalarını benimsemeli ve adalete erişim sağlamalı ya da konut hakkıyla ilgili şikayetleri incelemek ve bu hakkın hayata geçirilmesini izlemek üzere kamu denetçilikleri (ombudsman) oluşturmalıdır;

(d) Yerli halkların yönetimleri, öz yönetim kurumları aracılığıyla ve Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi çerçevesinde uluslararası insan hakları hukukuna uygun konut programları hazırlama ve belirleme hakkına sahiptir.⁷² Devletler konut hakkını hayata geçirme açısından ellerinde yeterli kaynak bulunmasını sağlamalıdır.⁷³

Rehber İlke No. 12. Ticari faaliyetlerin Devlet yükümlülüklerine uygun biçimde düzenlenmesinin sağlanması ve konutun finansallaşması konusunun ele alınması

64. Özel sektör, konut sistemlerinin çoğunda ve konut hakkının hayata geçmesinde önemli bir rol oynar. Yatırımcılar, ticari firmalar ve kişiler imar faaliyetlerinde bulunur, konut inşa eder, satar ve kiralar. Finans kurumları krediyle erişim sağlar. Özel haneler kendi konutlarını satın alır, inşa eder ya da iyileştirir ve bunları başkalarına kiralayabilir. Konut sistemlerinde çeşitli özel aktörlerin oynadıkları roller değişiklik gösterir; ancak Devletin, bu aktörlerin yaptıkları tüm işlerin herkes için konut hakkını hayata geçirme yükümlülüğüne uygun olmasını sağlaması gerekir.

65. Konut alanında özel yatırımların rolü son yıllarda değişmiştir. Konut, küresel piyasalarda uzaktan alınıp satılan finansal araçlar için bir teminat olan kurumsal finans kurumları için tercih edilen bir meta haline geldi.⁷⁴ Kurumsal yatırımcılar maliyeti makul düzeydeki sosyal konutları, geniş ölçeklerde (kimi örneklerde bir mahallenin tamamı) satın alırken buralardaki düşük gelirli aileleri ve toplulukları yerinden etmektedir. Varlıklı kişiler ve şirketler ikamet amaçlı konut alanlarını; ilerisi için sermaye tutma, vergi kaçırma ya da kural dışı kazançlarını gizleme amacıyla kullanmaktadır. Bu durum arazi ve konut maliyetlerini şişirmekte ve çoğu durumda da konut stokunun önemli bir kısmının boş kalmasıyla sonuçlanmaktadır.⁷⁵ Kırsal alanlarda, özel yatırımcıların büyük ölçekli toprak edinimleri ve tarım alanları üzerinden spekülasyon faaliyetleri oralarda yaşayanları yerlerinden etmektedir.⁷⁶

66. Devletler, konut alanında özel sektörün rolünün değişmesini kolaylaştırmış

⁷¹ A/HRC/37/53, para. 51.

⁷² Maddeler 4 ve 23.

⁷³ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde 4. Ayrıca bakınız, A/73/176, para. 5.

⁷⁴ A/HRC/34/51.

⁷⁵ Avrupa'da Konut, C D ø f g " M q p w v "(Brüksel, Eylül 2014)2 3 ; "

⁷⁶ A/HRC/13/33/Add.2.

ve teşvik etmiştir. Gayrimenkul spekülâtorlerine vergi indirimleri, ev sahiplerine vergi avantajları ve yabancı yatırımcılara “altın vizeler” sağlamışlardır. Kira piyasalarında deregülasyona gitmiş, en başta varlıklı kesim için konut üretilmesine yönelik imar faaliyetlerini teşvik etmişlerdir. Pek çok devlet; yasal önlemler, politikalar ve programlar aracılığıyla konutu sosyal bir yarar ya da insan hakkı olarak değil ticaret ve spekülasyon konusu bir meta olarak görmüşlerdir.

67. Bir yön değişikliği ivedilikle gereklidir ve konut sektöründe hükümetlerle halen bu sektörde egemen konumda olanlar arasında yeni bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Devletlerin gayrimenkul piyasasını ve bu piyasada faaliyette bulunan finansal aktörleri bir düzene sokmakta ve böylelikle herkesin makul fiyatlardan yeterli konuda erişimini sağlamakta başarısız kalarak konut hakkına ilişkin yükümlülüklerini ihlal ettiklerini belirlemiştir.⁷⁷

68. Devletlerin, konut alanlarının geliştirilmesi ve sahipliğiyle doğrudan ilgili iş çevrelerine getirmeleri gereken yükümlülükler, aynı zamanda bir insan hakkı olan bir malı sağlama işinde yer almayan iş çevreleri için getirilen yükümlülüklerden farklıdır. Devletlerin, bu alandaki ticari faaliyetleri, yeterli konut hakkının hayata geçirilmesi dahil olmak üzere kendi yükümlülüklerine bütün boyutlarıyla uyumlu olacak şekilde düzene bağlamaları gerekir. İş çevrelerinin konut alanında insan hakları üzerinde olumsuz etkiler yaratacak faaliyetlerden kaçınmalarının, gerekli titizliği gösterme ilkesi doğrultusundaki ortak yaklaşımlarla sağlanması gerekli olsa bile çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Devletlerin, imar faaliyetlerinde bulunanların insanları makul maliyetlerdeki konutlardan çıkarmamalarını sağlaması gereklidir; ancak bunun ötesinde aynı çevrelerin örneğin bu tür konutlar üretmelerinin, yapılan konutların boş kalmamasının, konuttan ya da diğer ekonomik faaliyetlerden edinilen kârların bir kısmının düşük gelirli hanelere yeterli konut teminine yönlendirilmesinin de sağlanması gerekir.⁷⁸

69. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler, konut hakkı üzerinde olumsuz etkileri olacak yatırımları önlemek üzere bu alandaki iş hayatını düzene bağlamalıdır. Bunun için başvurulabilecek yollar şöyledir:

(i) Devletin yeterli konut hakkını güvence altına alma kapasitesini eksiltecek kamusal ya da sosyal konut özelleştirmelerinin engellenmesi;

(ii) Kira sınırlamaları, kontrolleri ya da gerektiğinde kiraların dondurulması dahil, kiracıların konut kullanımlarını koruyan ve makul fiyatlarda konut bulmalarını sağlayan bir düzenleyici çerçevenin sürdürülmesi;

(iii) Yolsuzlukların, para aklamanın ve vergi kaçırmanın önlenmesine yardımcı olmak üzere konut olarak kullanılacak yapılaşmalara yapılan tüm yatırımların eksiksiz olarak kamuya açıklanması;

(iv) Konut hakkı üzerinde önemli etkileri olabilecek yapılaşmaları, iş planlarını ve özel yatırım faaliyetlerini denetleyecek bağımsız izleme organları oluşturulması;

(v) Varlıkların kısa vadede yeniden satışını azaltmak üzere meskun emlak ve arsa spekülasyonu ile birlikte boş bırakılan emlak üzerinden vergi alınması;

(vi) Ev sahiplerine ve gayri menkul yatırım tröstlerine sağlanan tercihli vergi kolaylıklarının kaldırılması;

⁷⁷ Ticari faaliyetler bağlamında Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne göre Devlet yükümlülükleri konusunda Genel Görüş No. 24 (2017), para. 18.

⁷⁸ Ibid.

(vii) Tercihli vize ve yurttaşlık verme gibi yabancı kişilerin konut olarak kullanılacak gayrimenkule yapacakları yatırımlara verilen teşviklerin kaldırılması;

(b) Devletler, ticari faaliyetleri, Devletlerin konut hakkını hayata geçirme yükümlülüğüne uygun yürüyecek şekilde düzenlemelidir. Bunun için başvurulabilecek araçlar arasında şunlar yer almaktadır:

(i) Önerilen herhangi bir konut yapılaşmasının buralarda kalacak kişilerin gerçek ihtiyaçlarına yanıt vermesini sağlamak üzere planlama ve yapılaşma onay kriterlerinin benimsenmesi; düşük gelir grubundan hanelerin katlanabilecekleri maliyetten konut sağlama ve istihdam fırsatları yaratılması da buna dahildir;

(ii) Vergi politikalarının, makul fiyatlardan konut arzını teşvik edecek, spekülasyonu ya da boş kalan konut ya da arazinin sahiplenilmesini caydıracak şekilde düzenlenmesi;

(iii) Makul maliyette konut ya da iyileştirme projelerinde yenilikçi finansman modellerine imkan tanınması;

(iv) Herhangi bir imar-yapılaşma girişimi onaylanmadan önce yerel yetkililerle, yörede yaşayanlarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla bağlayıcılık taşıyan ve insan haklarına uyumlu sosyal yarar anlaşmalarının gerçekleştirilmesi;

(v) Yatırımların konut hakkı ihlallerine katkıda bulunmamasını sağlamak üzere emeklilik fonlarının ve diğer yatırımcıların, yatırımlar onaylanmadan önce bağımsız insan hakları etki değerlendirmesi yapmalarının sağlanması;

(c) Devletler, hane halklarının kendi konutlarını üretmede ve iyileştirmede (toplumsal konut üretimi) oynadığı önemli rolü gerekli araziye erişim sağlayarak desteklemelidir. Bunun yolları arasında kolektif ya da kooperatif mülkiyet, ortak kullanımın diğer alternatif biçimleriyle birlikte maliyeti makul ve sürdürülebilir materyal temini yer alabilir;

(d) Birikmiş kira ve ipotek borçları ve haciz işlemleriyle ilgili yasalar ve uygulamalar, evsizlikle sonuçlanabilecek herhangi bir tahliyenin önlenmesi yükümlülüğü dahil olmak üzere, yeterli konut hakkının sağlanmasıyla tutarlı olacak şekilde gözden geçirilmelidir.⁷⁹ Devletler, bankalardan ve diğer borç verenlerden; kadınların, genç ailelerin, kayıt dışı yerleşim sakinlerinin ve konut finansmanına ihtiyacı olan diğerlerinin krediye erişimleri önündeki engelleri kaldırmalarını istemelidir.

Rehber İlke No. 13. Konut hakkının iklim değişikliği konusuna bilgi girdisi sağlaması ve iklim krizinin konut hakkı üzerindeki etkilerinin ele alınması

70. Öngörülen etkileri önümüzdeki on yıllarda kat be kat artacak olan doğal afetlerin ve iklim krizinin konut hakkından yararlanılması açısından son derece ciddi etkileri vardır. İklimden kaynaklanan afetler geçtiğimiz on yıl içinde insanları ülke içinde yerlerini terk etmek zorunda bırakan başlıca etmen olmuş, her yıl tahminen 20 milyon insanı yerinden etmiştir.⁸⁰ Bu durumdan en ağır etkilenenler evsizler ya da kalıcı ve güvenli konut imkanlarına sahip olmayanlardır; çünkü bu topluluklar genellikle sellere, fırtınalara ve siklonlara, toprak kayması, deprem ve tsunami gibi doğa olaylarına açık yerlerde yaşamaktadır. Dahası, afet risk yönetimi önlemleri alan devletler çoğu kez bu olayların güç durumdaki topluluklar ve bu

⁷⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 7, para. 16.

⁸⁰ Oxfam, "Evden zorla dışarı: İklim nedenli yerinden etme", Oxfam Medya Bilgilendirme (2 Aralık 2019).

toplulukların konut hakkı üzerindeki etkilerini yeterince dikkate almamaktadır.

71. Konut hakkının nasıl hayata geçirileceğinin de iklim değişikliğiyle ilgili sonuçları vardır. Yapılan tahminlere göre yapı ve inşaat sektörü küresel ölçekteki enerji bağımlı karbondioksit emisyonlarında yüzde 39 pay sahibidir ve bu emisyonların büyük bölümü de orta ve yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde yoğunlaşmaktadır.⁸¹ Buna karşın, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 11.1 gerçekleştirilecekse, inşaatların en büyük bölümünün gerçekleşmesi gereken yer düşük gelir düzeyindeki ülkelerdir. Tek tek Devletler ve bir bütün olarak uluslararası topluluk iklim krizine ivedilikle tepki vermeli, bu arada en muhtaç durumda olanlara öncelik tanıyarak sürdürülebilir konut imkanlarına erişim sağlamalıdır.

72. Uygulama önlemleri:

(a) Yeterli konut hakkı; iklim değişikliğine adaptasyon ve bu değişikliğin hafifletilmesine yönelik stratejilere, ayrıca iklim değişikliğine bağlı yer değiştirmelere yönelik stratejilerin planlanmasına, hazırlanmasına ve uygulanmasına içselleştirilmelidir.⁸² Devletler, bu stratejilerin yeterli konut hakkının hayata geçmesini bozucu ya da engelleyici içerik taşımamasını sağlamalıdır;

(b) Su yolları üzerinde ya da kenarında ve deniz kıyılarında yaşayanlar gibi iklim değişikliğinin ve bununla ilgili afetlerin etkilerine özellikle açık olan topluluklar söz konusu olduğunda, mevcut toplulukları sürdürmeye yönelik adaptasyon önlemlerine öncelik tanınmalıdır. Bu açıdan Devletler, kendilerini koruyacak önlemlerin neler olabileceğinin belirlenmesinde ilgili yörelerin sakinleriyle görüşmelidir. Önlemler arasında, toplulukların teknik uzmanlara sahip olması, koruyucu altyapı oluşturulması, kimi hanelerin aynı topluluk içinde daha güvenli yerlere nakli ve söz konusu önlemlerin gerçekleşmesi için gerekli kaynakların sağlanması yer alabilir;⁸³

(c) Devletler, bir yandan iklim değişikliğini hafifletmek için her tür çabayı gösterirken diğer yandan iklime bağlı öngörülebilir yer değiştirmelerin etrafli analizini yapmalı ve gerekli zamanlamaları, risk altındaki toplulukları ve mümkün görünen olası yeni yerleşim yerlerini belirlemelidir. Yer değiştirmenin gerekli görüldüğü ya da topluluk tarafından tercih edildiği durumlarda ilgili işlemler, iyileştirme amaçlı tahliyeler ve yer değiştirmelerle ilgili temel ilkeler ve rehberler, ayrıca yukarıdaki rehber ilkeler 6 ve 7 doğrultusunda gerçekleştirilmelidir;

(d) Devletler bir yandan konut hakkını sağlarken diğer yandan iklim değişikliğinin etkilerini ele almaya yönelik olarak çevresel açıdan sağlam inşaat ve bakım işlemlerini geliştirip yaygınlaştırmak üzere etkilenen topluluklarla birlikte çalışmalıdır. Yerli halkların iklim değişikliği karşısında özellikle hassas oldukları kabul edilmeli ve bu halkların kendi tepkilerini geliştirebilmelerini sağlamak üzere gerekli her tür destek verilmelidir. Ormanlar ve koruma alanları; yerli halkların toprak ve kaynak haklarına, konut açısından geleneksel ve çevresel sürdürülebilirliği olan pratiklerine tam olarak saygılı olacak şekilde korunmalıdır.

Rehber İlke No. 14. Yeterli konut hakkının hayata geçirilmesini sağlamak için uluslararası iş birliğine gidilmesi

73. Konutta bugünkü insan hakları krizi küresel niteliktedir ve uluslararası iş birliği ve yardımlaşma olmadan etkili biçimde ele alınması mümkün değildir. Konut sektöründeki pek çok aktör ulus ötesi faaliyet göstermektedir ve hesap verebilirliğin önüne ciddi engeller oluşturan karmaşık şirket yapıları içindedir. Küresel

⁸¹ Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Enerji Ajansı, *U, h, t " G o k u { q p c " F q t w . " G v m k p " x g " F c { c p , m n , " D k p c n c t " x g " p c c v (2017), p. 6. 3/4 t A < " M A t g u g n " F w t w o " T*

⁸² A/HRC/16/42.

⁸³ A/64/255, para. 74.

sermaye akışlarının düzene sokulması, kaynakların vergiden kaçınma ve para aklama gibi amaçlarla ikamete yönelik gayrimenkule bağlanması, uluslararası iş birliği gerektiren durumlardır.

74. Uluslararası finans kurumları ve kalkınma bankaları, konut hakkının gerçekleşmesine zarar verici yaklaşımlar benimsemiştir. Örneğin deregülasyona gitmişler, konut piyasalarını serbestleştirmişler, sosyal konutların satılması dahil kemer sıkma önlemleri almışlar ve en düşük gelir grubundaki hanelere hiç de yardımcı olmayacak ipotek finansmanı programları öngörmüşlerdir.⁸⁴

75. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 2 (1) ve 11. Maddeleri, taşıdığı temel önemi görerek, konut hakkının tam gerçekleşmesinde bir araç olarak uluslararası iş birliği ve yardıma atıfta bulunmaktadır. Bunun ötesinde, Sözleşme'nin taraf Devletleri uluslararası iş birliği dahil, konut hakkının gerçekleşmesini uygun her yola başvurarak sağlama yükümlülüğü altındadır.⁸⁵

76. Uygulama önlemleri:

(a) Devletler, konut hakkının gerçekleşmesi açısından gerekli olduğu durumlarda uluslararası iş birliğini sağlam bir hukuksal yükümlülük olarak tanımalıdır. Buna, konut piyasalarına küresel sermaye akışlarını kontrol altına alma ve Devletin yeterli konut hakkını gerçekleştirmek üzere kullanabileceği kaynakları ciddi biçimde sınırlayan bir etmen olarak sınır ötesi vergi kaçakçılığı ve vergi ödememe gibi durumlara karşı mücadele de dahildir;⁸⁶

(b) Devletler, diğer Devletler içerisinde konut hakkından yararlanılmasına zarar vereceği öngörülen davranışlardan kaçınmalı, kendi ülkelerinde kayıtlı ve/ya da kendi yasalarına tabi şirketlerin ve diğer yatırımcıların başka ülkelerde konut hakkı ihlallerini önleyici yasal düzenlemeler yapmalı ve bu tür ihlallere karşı adalete erişimi kendi mahkemelerinde sağlamalıdır;⁸⁷

(c) Devletler, bunlara taraf olmadan önce ticaret ve yatırım anlaşmalarının yeterli konut hakkı üzerindeki etkilerini değerlendirmeli, bu anlaşmalarda tarafların konut konusundaki insan hakları yükümlülüklerini açıkça belirten bir hükmün yer almasını sağlamalıdır. Halihazırda mevcut anlaşmalar ise Devletlerin konut hakkını gerçekleştirme güçlerine zarar vermeyecek şekilde yorumlanmalıdır;⁸⁸

(d) Uluslararası finans kurumlarının ve kalkınma, insani yardım ve diğer uluslararası kuruluşların rolü, konut hakkının hayata geçirilmesi hedefi ile uyumlu hale getirilmelidir. Kalkınma bankaları ve finans kurumları, yeterli konut hakkının tüm yönlerini kapsayan güvence politikaları oluşturmalıdır. Uluslararası ya da bölgesel finans kurumlarının, kalkınma bankalarının faaliyetlerinin ya da projelerinin en muhtaç durumda olanların konut hakkının gerçekleşmesinde başarısız kaldığı durumlar için bağımsız şikayet mekanizmaları devrede olmalıdır.

Rehber İlke No. 15. Etkili izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturulması

77. Konut hakkının hayata geçirilmesinin bağımsız biçimde izlenmesi, bu hakkı kademeli olarak gerçekleştirme yükümlülüğünün merkezi bir bileşenidir.⁸⁹ Devletler, sağlanan ilerlemeyi izleme yükümlülüğünü; konut programları, evsizlik, yapılan harcamalar ve toplam demografik durum hakkında veri toplayıp bunları

⁸⁴ A/HRC/37/53, para. 134 ve A/73/310/Rev.1, paragraflar 99 ff.

⁸⁵ Ayrıca bakınız, Gelişme Hakkı Üzerine Bildirge, Madde 3.

⁸⁶ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 24, para. 37.

⁸⁷ Ibid., para. 26.

⁸⁸ Ticaret ve yatırım anlaşmalarının insan hakları etki değerlendirmelerine ilişkin yönlendirici ilkeler.

⁸⁹ Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Madde 16 ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüşler No. 3, para. 11 ve No. 4, para. 13.

yaymaktan ibaret bir işmiş gibi yanlış anlama eğilimindedir. Değerlendirilen kanıtlar çoğu durumda hak sahiplerinin deneyimlerine dayalı nitel kanıtlar olmaksızın istatistiki bilgilerle sınırlıdır. Pek çok ülkede cinsiyet, engellilik, yaş, aile durumu ve gelir gibi değişkenlere göre ayrıştırılmış veriler teknik kapasite olmadığından ya da mevzuat buna izin vermediğinden toplanmamaktadır. İzleme de bağımsız kurumlar yerine hükümetlerin kendileri tarafından yapılmaktadır.

78. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından da belirtildiği gibi, insan hakları kurumları (ya da özel olarak konut hakkına odaklanmak üzere görevlendirilmiş benzer organlar) uygun hedefler ve kriterler belirlenmesinde, araştırmalar yapılmasında, uyumun izlenmesinde ve şikayetlerin incelenmesinde önemli bir rol oynayabilir.⁹⁰ Devletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 11.1 kapsamındaki taahhütlerini ciddiye alacaklarsa, kaydedilen ilerlemenin titiz ve bağımsız biçimde izlenmesini sağlamalıdır; bu izleme gerçekçi hedefleri ve zaman çerçevelerini esas almalı, hükümetlerin ve diğerlerinin hesap verebilmelerini sağlayacak araçlar öngörmelidir.

79. Uygulama önlemleri:

(a) Bağımsız izleme organları, konut hakkının gerçekleşme durumunu saydam ve katılımcı biçimde izlemek üzere görevlendirilmeli ve kaynaklar da buna göre tahsis edilmelidir. Bu organların ilgili kişiler ya da gruplardan şikayet alma, ziyaretler yapma, araştırmalar yürütme, anketler yaptırma ve bilgi toplamak üzere kamuya açık toplantılar düzenleme kapasitesi olmalıdır. Kamu yetkililerinden, izleme organları tarafından hazırlanan raporlara yanıt vermesi ve makul zaman süresi içinde takip işlemlerine geçmesi istenmelidir. Meclis oturumları, sağlanan ilerlemenin ve gerekli hükümet yanıtlarının kamuya açık biçimde değerlendirilmesi amacıyla kullanılmalıdır;

(b) Konut hakkının hayata geçirilmesinde sağlanan ilerlemeyle ilgili izleme, bu hakkı kademeli olarak gerçekleştirme yükümlülüğünün ne ölçüde yerine getirildiğine odaklanmalıdır. İzleme, hak sahiplerinin konut hakkının tüm yönleri açısından mevcut durumları ve deneyimleriyle ilgili nicel ve nitel verilerin toplanmasını içermeli; bu veriler arasında kullanım hakkı, hizmetlerin mevcudiyeti, maddi anlamda güç yetirebilme, yaşamaya ve erişime elverişlilik, yer, kültürel yeterlilik, evsizlik ve tahliyeler gibi hususlar da yer almalıdır. Uygun güvenlik önlemleriyle birlikte istatistiki ve nitel bilgilerin toplanacağı alanlar arasında, sistemik ayrımcılığa maruz kişilerin konut koşullarına, konut imkanı önündeki yapısal engellere ve bu engellerin aşılması için alınan önlemlere de yer verilmelidir. Bu arada belli başlı eğilimler ve ortaya çıkan güçlükler de belirlenmelidir;

(c) Kaydedilen ilerleme, kapasite ve kullanılabilir kaynaklar açısından olduğu gibi, Hükümetlerin konut stratejileri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uygun hedefler ve takvimler açısından gerekli çabaları gösterip göstermediklerine ilişkin olarak da değerlendirilmelidir;

(d) İzleme, özel ticari işletmeler ve gayrimenkul piyasaları dahil olmak üzere konut sistemlerinin tüm sektörlerini kapsamalıdır.⁹¹

Rehber İlke No. 16. Konut hakkının tüm yönlerinde adalete erişimin sağlanması

80. Konut hakkının ihlali durumlarında sağlanacak hukuksal onarım (tazminat), Devletlerin bu hakkı hayata geçirme yükümlülüklerinin temel

⁹⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ulusal insan hakları kurumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunmasındaki rolü üzerine genel görüş No. 10 (1998).

⁹¹ İş Yaşamı ve İnsan Hakları konusunda Yönlendirici İlkeler, ilke No. 5.

bileşenidir.⁹² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından da belirtildiği gibi, yeterli konut hakkının pek çok bileşeni, bu haktan etkili biçimde yararlanılmasını sağlayacak iç hukuk güvenceleriyle yakından ilişkilidir.⁹³ Ne var ki mahkemeler ve yargı yetkisi olan diğer kurullar, kayıt dışı yerleşimlerin sakinleri ve evsizler için çoğu durumda konut hakkının talep edileceği yerler olmaktan çok tahliye kararları verip cezai yaptırımlar uygulayan makamlar durumundadır.⁹⁴

81. Özel Raportörün adalete erişimle ilgili raporunda belirttiği gibi, konut hakkına yönelik ihlaller konut programlarının başarısızlığı kadar adaletin anlamlı bir hesap verebilirlik ve etkili onarımlara erişimi sağlayacak şekilde yönetilmesindeki başarısızlıklardan kaynaklanmaktadır.⁹⁵

82. Kademeli biçimde hayata geçirilmesi için makul önlemlerin alınmasındaki başarısızlıklar dahil olmak üzere konut hakkı ihlal edilenlerin adalete erişimlerinin sağlanması, Devletlerin ivedi bir görevidir.⁹⁶ Devletler, yükümlülüklerini yerine getirirken, Özel Raportör tarafından belirlenen 10 temel ilkeyi izlemelidir.⁹⁷

83. Uygulama önlemleri:

(a) Konut hakkı çerçevesinde adalete erişim, uygun bütün araçlara başvurularak; mahkemeler, idari tahkim kurumları, insan hakları kurumları, enformel ya da adete dayalı topluluk düzeyi adalet sistemleri aracılığıyla sağlanmalıdır. Oturumlar ve diğer prosedürler zamanında, erişilebilir, usul açısından adil olmalı, etkilenen kişi ve grupların tam katılımına imkan tanımalı ve makul süreler içinde etkili onarım sağlamalıdır. Etkili onarım (tazminat) yollarının idari ya da yargısal olanlara benzer prosedürlere dayandığı durumlarda mahkemelere başvuru yolu da açık olmalıdır;⁹⁸

(b) Adalete erişim, konut hakkının uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde güvence altına alınmış tüm bileşenleri ve boyutları için sağlanmalıdır; yalnızca fiziksel barınma imkanı değil aynı zamanda güvenlik, huzur ve insanlık onuruna yakışır şekilde yaşanacak bir ev; yalnızca tahliyelere ya da diğer Devlet işlemlerine karşı korunma değil aynı zamanda Devletin konut hakkını kademeli biçimde hayata geçirmeye yönelik makul önlemleri almadaki ihmali, hareketsizliği ve başarısızlığına karşı korunma. Devletler, yeterli konut hakkının iç hukuka göre yargı konusu olabilecek bir konu olmadığı yolundaki yasa hükümlerini iptal etmeli, mahkemeler önünde bu görüşü ileri sürmekten vazgeçmelidir. Konut hakkının ulusal ya da anayasal hukukta yer almadığı hallerde etkili yargısal onarım imkanlarına erişim, konut hakkının örneğin; sağlık, yaşam ve ayrımcılığa maruz kalmama gibi diğer haklarla karşılıklı bağımlılığını ve bunlardan ayrılmazlığını tanıyarak sağlanabilir ve sağlanmalıdır;

(c) Bu kesimleri temsil eden kişiler ve kuruluşlar, hukuk süreçlerine katılabilmeleri için hukuksal yardıma ve gerekli diğer yardımlara erişebilmelidir. Kurumlar, eşitlik için çalışan organlar ve sivil toplum kuruluşları, kişiler ve gruplar adına konut hakkı taleplerini takip edebilecekleri hukuksal statüye sahip olmalıdır. Onarım-tazminat, konut hakkına yönelik hem bireysel hem de sistemik ihlalleri kapsamalıdır;

(d) Devletler, konut hakkının ulus ötesi şirketler tarafından ihlal edildiği durumlarda adalete erişim sağlamalıdır. Bunu sağlamanın yolları arasında ana şirket ya da grup sorumluluk rejimleri oluşturulması, insan hakları ve kamu yararı

⁹² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüşler No. 3, para. 5 ve No. 4, para. 17.

⁹³ K O F O I O " , p a r a " 11. u r c p { c

⁹⁴ Ibid., para. 4.

⁹⁵ A/HRC/40/61, para. 2.

⁹⁶ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Sözleşmenin ülkede uygulanmasına ilişkin genel görüşler No. 3 ve No. 9 (1998). Ayrıca bakınız, K O F O I O " , p a r a " 11. u r c p { c

⁹⁷ A/HRC/40/61.

⁹⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, genel görüş No. 9.

adına dava açılabilmesi, ÷lke dışından ilgili bilgilerin ve kanıtların toplanmasının sağlanması ve merkezi belirli bir devlette olan yatırımcıların ve şirketlerin başka ÷lkelerde konut hakkını etkileyen faaliyetlerden sorumlu tutulabilmelerini sağlayacak iç hukuk düzenlemeleri yer almaktadır.⁹⁹

⁹⁹ Bakınız, Komite'nin genel görüşü No. 24, para. 44.